

Posta István

A megértés és az elbeszélhetőség együttes problémája Mészöly Miklós első regényeiben

Bevezetés

A mai magyar prózának az elbeszélés módját középpontba állító kérdésfeltevései minden bizonnyal Mészöly Miklós első regényeiben találják meg egyik legfontosabb előzményüket, illetve kezdetüket. A *Magasiskolától* a *Filmig* és tovább vezető út állomásai a beszédmód lehetőségeinek egy-egy újabb megközelítését jelentik.

A beszédmódra vonatkozó kérdés Mészöly regényeiben tágabb, a szövegekben is tükrözött világképbe illeszkedik. Megközelítem szerint nemcsak a *Filmmel* kezdődő szövegek, hanem három regény, a *Magasiskola*, *Az atléta halála* és a *Saulus* világában is a megismerhetőség és a megértés problémája áll a középpontban, és a személyiségalakulás és az önazonosság kérdésének mélyén is ezt találjuk. Az elbeszélés lehetőségének keresése ehhez kapcsolódik, amennyiben a szövegek mindvégig a kifejezhetőség és az elmondhatóság lehetőségét kutatják, egyszerre a történet és az elbeszélés mikéntjének metaszintjén is.

Az ötvenes évek irracionális elemeket felhasználó, a hétköznapi, érzelmi tapasztalatokat transzcendens jelentésekkel vegyítő novellái is előlegzik már e regények bizonyosságkeresését és megismerés-problémáját. Az ötvenes-hatvanas évek realista kánonja a megértést a köznapi élmények egysíkú értelmezésén túl kereső, a biztos tudás helyébe a bizonytalanság tudatát állító novellákat és regényeket nem tudta integrálni. A hagyományos epikai világmagyarázat megismerő-képességét, az irodalmi beszéd valóság-

tükrözését ez a fajta beszédmod kétségbe vonja. A korban az irodalomtól elvárt állásfoglalás, ítélezés helyett Mészöly regényei „csak” a látás és az átélés élményeit közvetítik;¹ ezzel az befogadás automatikussága, magától értetődősége helyett az értelmezés feladat-jellegét, a szöveg hatás létrejöttében betöltött aktív szerepét hangsúlyozzák.

Az említett három regény alapvető többértelmősége ellenére valamit mindig megőriz a történet hagyományos egyenes vonalúságából: bár a későbbi két műre egyre inkább a töredezettség és az utalásos szerkesztésmód jellemző, a szövegekből mindig feltárul egy egységes „történet”, a főhős megváltozásának valamilyen határozott irányba tartó folyamata. Mészölynek a Saulus utáni művei ezt a linearitást bontják meg, kifejezetten magára az elbeszélés aktusára irányítva a figyelmet. A *Pontos történetek, útközben* ezt épp a narratív funkciók redukálásával, a tapasztalati közlés alakítatlanságával éri el, a *Film* pedig – amely ugyan a megismerés és az elbeszélés problémáját az említettekhez hasonlóan, együttes kérdésként állítja a középpontba, ennyiben azokkal tartozik egy csoportba – a lehetőségek határáig jut ebben a kérdésben. Ez a mű a „pontosság poétikáját”² oly módon értelmezi át, hogy a látvány képeit a rá vonatkozó reflexióval együtt mutatja be: a beszélő maga is a tárgyilagos beszámoló részévé válik, egyszerre kíván a történeten „kívül” és „belül”, végsőkéig objektív és szubjektív is lenni.

A Mészöly-művek sorának korszakolására több szempont adódhat, a *Film* című regény azonban mindenképpen kiemelt szerepet tölt be a fordulópontok meghatározásánál. Számomra e regényig tart az a sor, amelyben a szövegek többé-kevésbé hagyományos módon alakított történetét a beszédmóddal való összefonódottságában lehet elemezni, hisz itt már ez a történet felbomlik a folyamatos reflexiókban. A *Film* után az addigi reflexív sűrítettség

¹ V.ö. Béli Miklós: *Az epika megtisztítása és felvezetése*. in: B. M.: *Válaszok*. 1983. 311-323.
² Szirák Péter: *Folytonosság és változás. A nyolcvanas évek magyar elbeszélő prózája*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998. 20.

„áradó, az esetlegességeket szabadjára engedő hömpölygés”-be való átváltását is értékelhetjük korszakváltásként,³ vagy számolhatunk inkább az epikai funkciók folyamatos, korszakváltások nélküli újrendeződésével is.⁴

A regények világképe

Mészöly Miklós életművének egészét tekintve, de olvasatom szerint közelebről az itt vizsgált három regényre koncentrálna is találoan fejezi ki a szövegek középpontjában álló kérdés lényegét Balassa Péter egyik Mészöly-elemzésének címe: *Mennyi, ami tudható?*⁵ Ezekben a szövegekben és a szövegek képi és gondolati világához kapcsolódó esszékben nem annyira a tudás tartalmának, mint inkább e tudás, megismerés, megértés esélyének, lehetőségének, határainak problémájával találkozunk. A regényekben megmutatkozó világkép koherens feltáráshoz a Mészöly-esszék gondolati anyaga, szoros kapcsolódásuk miatt, jól alkalmazható.

E világkép szerint a világnak és világban-létének megismerésére törekvő ember e megismerés lehetetlenségének abszurditásával találkozik, és egyetlen lehetősége ennek az adottságnak a következetes felvállalása. Ez a következetesség a szembenállás és az önmegfogalmazás kényszerének felismerésében és elfogadásában áll, az ember léthelyzetének pontos feltérképezésében és a megértés lehetőségeinek, módjának és maximumának felkutatásában. Ezen az úton járnak Mészöly hősei, a solymásztelepre érkező vendég, az ismeretlen pályákat kereső atléta és a Törvény rendjéből kihullott Saulus is.

„Nem a honnan-hová-miért az igazán abszurd, hanem a *van*. Nem a vaksötét az igazán megrendítő, hanem a fény ellenállá-

³ V.ö. Balassa Péter: *Mennyi, ami tudható?*. in: *Jelenkor*, 1991. 1. 42-44.

⁴ Szirák Péter: i.m. 22.

⁵ *Jelenkor*, 1991. 1. 42-44.

sa, elemezhetetlensége.” Ezt Camus-ról írja a szerző egyik esszéjében⁶, akitől a *Saulushoz* mottót is választ. Az ember Mészölynél is, Camus-höz hasonlóan, a világ szembenállásával, megközelíthetlenségével, pusztá létével találkozik, ez a „tény” azonban az ő hősei számára kihívást, felszólítást jelent. A lét végső kiismerhetetlensége, homálya, a tárgyak, dolgok idegensége uralkodik az ember lakta világban. Ez az „ontológiai megrendülés”⁷ a bizonyosság lehetőségével való számvetésre kényszerít, az embernek nemcsak a világra, hanem önmagára vonatkozó tudásával kapcsolatban is.

A világ makacs megközelíthetlensége az embert a korábbi, naiv, a megértés evidens esélyével számoló gondolkodásmódjának feladására készíti. Biztos tudás nem szereshető a dolgok kimerítő megismerése által, azok összetettségükben, ellentmondásosságukban, távoliségükben ellenállnak a hozzájuk közeledő embernek. A kutakodó tudás önhittségében csak ismereteket halmoz, valódi megértés nélkül. Az ember számára mindebből következő erkölcsi parancs csak ennek az ellentmondásos, kiismerhetetlen létnek a tudatos felvállalása lehet. Az egyetlen alternatíva a homály közegének pontos rögzítése, a „tettenérés”, a dolgok „megnevezése”; az ember reménye az „értelemmel átvilágított céltalanság”. Az ember számára kiszabott lét a homály világos érzékelésének ambivalens lehetőségét nyújtja. Az egyedül biztos: illúziók helyett a „magunkhoz szelídített abszurdban”⁸ bízni.

A naiv tudás feladása így nem a megértés kényszerének megszűntét, hanem éppen az ellenkezőjét jelenti. Mészöly hősei olyan köztes pozícióba kerülnek, ahol a jelenbeli „feltárást”, a körülvevő realitás következetes felmérését mindig a megértés valamikori, jövőbeli beteljesedésének vágya hajtja. Bizonyosság és bizonytalanság, hit és hitetlenség közötti helyzet ez: a lét abszurditá-

⁶ Mészöly Miklós: *A világosság romantikája*. in: M. M.: *A tágasság iskolája*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977. 111-122. 114.

⁷ u.o. 116.

⁸ u.o. 121.

sának és bizonytalanságának ontológiai tapasztalata az ember tudásbeli, ismeretelméleti bizonytalanságával jár együtt. Ennek következetes megélése jelentheti a valódi megértés esélyét. „A hivatalossá jegesedett biztos válasz ... halványabb a bizonytalanság nyitottságánál.”⁹ A bizonyosság és bizonytalanság közötti lét vállalása az állandó „útközbeniség” pozícióját jelenti, mintha a hősök számára a soha meg nem érkezés lenne célul kitűzve. Az állandó jelenben vagyunk, mely mindig a *túlra* koncentrálna, ami viszont nemcsak láthatatlannak, de mintha elérhetetlennek is bizonyulna. Mészöly szövegeire az „előtt”-nek és a „nélkül”-nek ez az egybejárás jellemző.¹⁰ A reményt az jelenti, hogy a jelenbeli kényszereknek való kitettség vállalása – elrejtett, még nem ismert módon – a megértéshez vezethet: „Egy pillanatra sem szabad tehát hátat fordítanunk a tűző napnak, a *megváltás* egyetlen lehetséges dimenziójának... *Addig* azonban pokol a jelen idő, és vereség minden előlegzett remény.”¹¹

Az ember számára kiszabott pusztá jelen megélése a *közérzet* által lehetséges. A környező világ létjellemezői nem megismerő kikutatásukban, hanem az *atmoszféra* megértésében mutatkoznak meg. A közérzet közvetítésével maradéktalanabban élhetjük át a számunkra a jelenben adódó élményeket, mint a töredékes megismerés által. A megértéshez ez a közérzeti átélés visz közelebb. Emiatt válik oly fontossá Mészöly számára a *tér* érzékelése: a tág értelemben vett térbeliség jelenti azt a tapasztalati háttérrel, amiben a közvetlenül átélt élmények általánosítható jelentőséget kapnak. Ezért épülnek Mészöly regényei alapvetően a hős térbeli tájékozódásának folyamatos élményeire. És ebben a térbeliségben megtapasztalt közérzetben jelentkezhet a pusztá ismereteken túl a kere-

⁹ Mészöly Miklóstól idézi: Károlyi Csaba: *Rekonstrukciók*. in: K. Cs.: *Ellakni, nézelődni*. 1994. 49.

¹⁰ Eisemann György: *Abszurditás és tragikum közös vonzásában*. in: Alexa Károly-Szörényi László (szerk.): *Tagjai vagyunk egymásnak*. A *Tarzsai szavaival köszöntik a hetvenéves Mészöly Miklóst barátai*. Szépirodalmi Könyvkiadó/Európa Alapítvány, 1991. 83-86.

¹¹ Mészöly Miklós: *A világosság romantikája*, 122.

sett megértés: „A megértés így lett egyre nyíltabban a megismerés atmoszférátöbblete. Valami, ami nem tudható, csak közérzetünkkel birtokolható.”¹²

A megismerésnek ellenálló világ a beléje vetett emberben a szembenállás és a kiszakítotttság közérzetét alakítja ki. A megértést hajszoló ember az önmagukat, lényegüket fel nem fedő dolgokkal, a környezet, természet, társadalom elrejtettségével találkozik, olyan térben, ami nem annyira magára hagyja, hanem inkább magányra kényszeríti. A ráboruló égbolt, a tűző nap és a vallató fény ennek a szembenállásnak a felismerésére kényszeríti, amiből pedig az önmegfogalmazás szüksége következik. „Itt már leleplezett vagyok, a helyem kiszabott, egyéni helytállásra vagyok kényszerítve, nincs köldökszínór, ami kötne valahová, különbségekben és távolságokban érzékelem magamat, határozottan *szemben* vagyok, és nem *benne*.”¹³ A vágyott megértést viszont nem a kívül- és szembenállás, hanem éppen az *azonosulás* jelentheti. És ezzel érkezünk el a mészölyi világkép egyik kulcsfogalmához: az azonosság, azonosulás, önazonosság megtalálása jelenti azt a távlati célt, azt az elérendő állapotot, ami Mészöly itt tárgyalt regényeinek főhősait hajtja előre.

A külsővé vált, idegen lét megértése, mint láttuk, a dolgok megismerése útján nem lehetséges: a megértéshez vezető út ehelyett a személy *önmegismerésén* át vezet. A kívülről kényszerített önmegfogalmazás az egyén körülhatároltságát erősíti meg, de ez éppen az önazonossághoz vezet el, hisz ez az önmegfogalmazás „nem választható el a fokozottabb öneszméléstől, önátvilágítástól, magunkbirtoklástól”¹⁴. Az önmaga megértése, megfogalmazása felé forduló ember számára átélhetővé válik a tér egyébként megnevezhetetlen élménye, az öneszmélésnek ezen a legmagasabb fokán megszűnik az örök szembenállás. „... a végső elhatároltság a legál-

¹² Mészöly Miklós: *A mesterségről*. in: M. M.: *A tágasság iskolája*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977. 102-110. 108.

¹³ Mészöly Miklós: *A tágasság iskolája*. in: M. M.: *A tágasság iskolája*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977. 5-25. 9.

¹⁴ u.o. 10.

talánosabb tárttság, amiben szükségképpen szűnik meg a kiterjedtség közérzete.”¹⁵

Az azonosság tehát, ami az előbb az atmoszférának a közérzetben megvalósuló átélésében jelentkezett, egyben *önazonosság*. A világ az ember számára csak sajátos, egyéni módon, mégpedig csak közérzete számára adott, magában valóan nem. A megértés így nem más, mint a világ önmagában való megértése, azaz ennyiben önmagam megértése. A mészölyi hősök sokféle azonosulási vágyának a mélyén az önazonosságnak ez a fogalma áll. A *Magasiskola* táguló terében, amit a sólymok röptetése közvetít, *Az atléta halálában* a vágyott maratoni teljesítményekben vagy a *Saulus* főhősének az új hit felé törekvésében ugyanúgy ezzel találkozunk. Emellett a regényekben vissza-visszatérő látványleírásoknak, a fény motívumának vagy a hősök állandó, alapvető térélményeinek narratívva való jelentésében is az önazonosság keresése jelenik meg.

Ennyi magyarázat után sem lehetséges azonban az azonosság fogalmát és összetevőit kimerítően feltárni: „... az azonosulás pedig csak valami abszolútban teljedhet ki, vagy a határvidéken.”¹⁶ A regények feszültségét épp az tartja végig fenn, hogy ez a cél, az irány, ami felé a hősök elköteleződnek, nem táruul fel egyértelmű világossággal, még az ő számukra sem. Küzdelmeiket, személységvesztésüket ez okozza, ez az alapvető ellentét fogalmazódik meg több szinten a szövegekben. A tudás Mészölynél „ráírnyulás, behatolás, megragadás, meghódítás és azonosulás, amelynek jelentése, értelme állandó akadályok, kudarc, vereség, következtében végül is változatlanul titok marad.”¹⁷

A regényekben ilyen módon problematizálódó tudás-kérdés tehát egyfelől a végső értelem és jelentés, a bizonyosság, a teljes azonosulás lehetőségé felé nyitott, másrészt viszont e kérdést ezzel

¹⁵ u.o. 12.

¹⁶ Mészöly Miklós: *Munka közben*. in: M. M.: *A tágasság iskolája*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977. 190-205. 198.

¹⁷ Balassa Péter: *Mennyi, ami tudható?*. in: *Jelenkor*, 1991. 1. 42-44.

együtt épp e horizont elhomályosulása, elvesztése, a teljesség tudásának „emléke” mozgatja. A hősök „mozdulatlan fejlődését” ez a köztes, ellentmondásos pozíció motiválja.

A Mészöly által Camus írásmódjára használt „ontologizáló próza” kifejezés az eddigiek értelmében az ő regényeire hasonló értelemben használható. Ez a „közérzet- és azonosságfilozófia” az itt elemzendő három szövegben következetesen érvényesül, kiegészítésekkel, hangsúlyeltolódásokkal, egyre elrejtettebb, metaforikusabb jelentésekkel, valamint a regénytörténet és a beszédmód egyre szétválaszthatatlanabb összefonódásával. Nemcsak a történet szintjén, a hősök megváltozásának útjára érvényes persze a tudás értelmének előbb említett „titok”-volta, végső elérhetetlensége, hanem a szerző általános esztétikai felfogásában is megjelenik ez, ami már a szövegek kifejezésmódját határozza meg. A művészet, amely Mészöly felfogásában jellegzetesen a végtelen megközelítést célozza meg, és amit a fejlődés célja helyett csak irányának észlelése, azaz az „örökké-úton-levés” jellemez, „csak addig önma-ga, amíg a distanciában ragadható meg: az azonosulás állapotában kényszere és lehetősége is megszűnik.”¹⁸ Ez az esztétika az elbeszélés módját is úgy alakítja, hogy maga a történetmondás, a fogalmazás mikéntje válik a megértés-folyamat tükrévé¹⁹, azáltal, hogy a szövegekben a fabula szintjén értelmezett azonosság-probléma a beszédmód szintjén az elbeszélés lehetőségének kérdésként jelenik meg.

Az elbeszélés módja

A szövegek gondolati tartalmának középpontjában az általam választott szempontból a *megértés* előző fejezetben tárgyalt kérdése áll. Az a mészölyi világképet jellemző alapvető meghatározott-

¹⁸ Mészöly Miklós: *A tágasság iskolája*, 16.

¹⁹ Balassa Péter: u.o.

ság, amit ott a megismerés és a tudás ontológiai kételyének nevezünk, az irodalmi szövegek megalkotottságában a leírás, a megjelenítés és általában az *elbeszélés problémájaként* jelenik meg. A megismerhetőség és elbeszélhetőség e „kettős szorításában”²⁰ a szöveg ugyanúgy nem érheti el a kifejezés maximumát, ahogy a tudás sem a megértés teljességét. A regények itt bemutatott jellemzői, a tény-szerűség, a töredékesség, a tér- és időleírások jellegzetességei a lét sajátos tapasztalatából, bizonytalan és kiismerhetetlen jellegéből adódnak. A szövegeknek így nemcsak a témájukban megjelenő gondolati tartalma, hanem maga a megjelenítés módja válik a léttapasztalat kifejezőjévé. A szöveg ezáltal mintegy *azonosul* a leírás bizonytalanságot sugalló tárgyaival, a főhős által átélt történetekkel, az általa látott képekkel, látványokkal, megélt élményekkel. Az elemzés számára adódó kérdés az, hogy hogyan, milyen eszközökkel valósul meg gondolati tartalomnak és beszédmódnak ez az azonosítása.

A regények e technikájának következményei a szövegeken kívüli valóságba nyúlnak. Azzal, hogy az elbeszélés módja válik a valódi témává, a regények történetének csak ezzel összefonódva marad jelentősége, s ebből fakad a befogadóra tett hatás is. „A szöveg elmondhatósága egy teljesen cseppfolyós és ezerféle módon kánon nélküli világban létkérdéssé lett, önmagunk személyes kérdésévé, igazolásává nyelvi értelemben is.”²¹

Ez a poétika, mely a megértés lehetetlenségével és szükségével együtt ismeri fel a kimondás ugyanezen ellentétes jellegzetességeit, a hiteles beszéd módját kutatja. E hitelességnek a bizonytalanságot, a többértelműségeket kell felvállalnia. Az ember számára a csak a közérzetben, az atmoszféra megélésében megérthető lényegiség nem írható le, nem mondható ki egzakt véglegességgel – az egyetlen lehetőség mégis ennek az utolérhetetlennek a pontos

²⁰ Thomka Beáta: *Mészöly Miklós*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 1995. 23.

²¹ Balassa Péter: *Észjárás és forma*. in: B. P.: *A színeváltozás*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982. 207-233. 228.

rögzítése. „... a legtöbb, amire vállalkozhatunk: világosan megírni a homályt.”²² A kimondhatatlannak a létével találkozik az ember – a solymásztelep látogatója, az atléta és Saulus is – napi élményeiben és az egzisztenciáját érintő hívásokban. Mélyére hatolni nem lehet, csak a felszínen érzékelhető közérzeti következményeiben megközelíteni, emiatt megkerülhetetlen készítés e bizonytalannak minél pontosabb, minél több bizonyosságot nyújtó leírása. A feladatot képtelenségével, elérhetetlenségével együtt kell vállalni. (Mészöly ezt írja a magyar nyelvről: „Minden gazdagságunk ebben van: a logikus, konkrét, masszív – a félreérthetetlen többértelműségben.”²³) Az elbeszélő és az elbeszélte dolog közötti távolság feszültségének ez a következetes fenntartása és kifejezése hozhatja létre a vágyott hitelesebb kifejezőmódot.²⁴

Az elmondhatóság kérdése tágabb értelemben a művészet „transzcendens” jellegére mutat rá: az egyént meghaladó létjellemzők megközelítésének lehetőségére. Ezek elérhetetlensége az út befejezhetetlenségét sejteti, a homályban maradó cél örök vonzása azonban ennek ellenére reményt kelt. „A teljesség, a perspektivikus pillantás, ha vigasztalan is, teljesség; íme a látvány...”²⁵

Ehhez kapcsolódik a szövegek alapvetően metaforikus kifejezőmódjának jelentősége. A metafora „tulajdonképpen” jelentése nem határozható meg egyértelműen, ennek ellenére az emberi gondolkodás bizonyos tartalmait csak metaforikus módon ragadhatók meg, fogalmi módon nem. Ez a metaforikus gondolkodás mód „közvetlenül” próbál az olyan élményekhez eljutni, amelyek a fogalmi gondolkodás számára ismeretlenek vagy kifejezhetetlenek maradnának. Főleg ilyen jellegű élményleírásokkal találkozunk Mészöly regényeiben.

²² Mészöly Miklós: *A mesterségről*. 106.

²³ u.o.

²⁴ v.ö. Szegedy-Maszák Mihály: *A múltás elpusztíthatatlansága*, in: *Kortárs*, 1986. 4.

²⁵ Balassa Péter: *Mennyi, ami tudható?* in: *Jelenkor*, 1991. 1. 42-44.

Mészöly hősei a regényekben mindvégig a megértés bizonyossága *előtt* állnak, a végtelent, a kimondhatatlant üzve, de soha el nem érve; a jövőbeli beteljesedés reményével telve, de egyben sikertelenségével, lehetetlenségével számolva. Ez a kettősség a köztes lét, az *állandó jelen* atmoszféráját teremti meg. Olyan időérzetet közvetítenek a szövegek, ami „az időnélküliségben való szüntelen mégis haladás szuggesztíóját kelti.” Ebben a közegben a történetek és a történelem sem kronologikus sorban, múlt-jelen dimenzióban mutatkozik meg, hanem az átélésre jellemző jelenidejűségben. A felszíni esetlegességekkel szemben a történeti lét „atomi hasonlóságait” keresi a szöveg, azt a réteget, ahol a „lényeg” mutatkozhat meg a megértés számára. Az időről, egyidejű átélésről való gondolkodás ezzel a „végső kérdések” felé vezet tovább: „Milyen mértékben segíthet a narrativitásról és az időről folytatott reflexió abban, hogy képesek legyünk együttgondolni az örökkévalóságot és a halált?”²⁶ A szöveg az így ábrázolt világban az „inzultáló jelenlét” élményét közvetíti.²⁷

A regények időszerkezetét a beszélői hitelesség jegyében nem a kauzalitás és a kronologikus szervezés, hanem a szinkronitás-aszinkronitás ritmusváltkozása. Ez az események jelenbeli felidézését, az emlékezés technikáját, annak asszociatív módját tükrözi.²⁸ A történetek helyén ezzel azok tudatbeli lecsapódása áll. Elsősorban ez a módszer alapozza meg az elmondhatóság problémájának megfogalmazódását a regényekben: az emlékezésre a jelenidejűsége túl elsősorban a töredékesség, kihagyásosság, a felidezés hiányosságai jellemzőek.

A közérzet és az atmoszféra érzékeltetése jelenti a regényekben a megértés közegét, emiatt a tárgyi tapasztalatok, a tények, a látvány leírásai és a térélmények alapvető jelentőségűvé válnak.

²⁶ Paul Ricoeur kérdését idézi: Károlyi Csaba: *Rekonstrukciók*. in: K. Cs.: *Ellakni, nézelődni*. 1994. 56.

²⁷ Mészöly Miklós: *Hagyomány és forradalom*. In: M. M.: *A tágasság iskolája*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977. 71-75.

²⁸ Thomka Beáta: i.m. 17.

Az elmondhatósággal szembeni kétely abból fakad, hogy a tárgyias-ság és objektív pontosság olyan foka, ami a közérzeti megértést tökéletesen tükrözné, elérhetetlen. A leírások a látás homályának és a többértelműségnek az élményét tartják fenn. E látványok alapvetően metaforikusan értelmezhetőek: a közérzet bizonytalanságának kivételéseként, a személyiség külsővé, térbelivé válásaként. A leírt kép mindig többértelmű, túlmutat önmagán, „de amire mutat, arról nem azt tudjuk, hogy micsoda, hanem azt, hogy oda mutat a kép.”²⁹ Az önmagukon túlmutató tények jelentése, a megértés célja valahol *túl* van, amit a kimondás csak megközelíthet, ami felé csak elmozdulhat, megmaradva a „mozdulatlan fejlődés” feszültségében.

A látványleírások legjellemzőbb motívumai között a fény, a világosság és a kontrasztok lényegi jelentőséget kapnak, emellett az erősen kontúros tárgy-leírások valamint a térbeliség kap központi szerepet, ami mindig az én-elbeszélő határozott nézőpontjából, jellemzően zárt helyről kifelé irányulóan, szűk részből, ferde szögből láttatott. Ezek a leírások a közérzet bemutatásakor narratívá válnak, a főhős által láttatva egy időben megvalósuló „történetet” mondanak el, a látványt látó szereplő világról.³⁰ „A sorrend, ami szerint a megnevezések a leírásba épülnek, sajátos leképezése a megismerési folyamat fázisainak.”³¹

Az ábrázolt egyedi tapasztalati leírások mindig egyetemes vonatkozásokat modelleznek. Ez a látásmód új, sajátos világrendet teremt meg a szövegben belül. A tökéletes „realizmusra” való törekvés itt nem a valóság tükrözését jelenti, ami nem is lehetséges, hanem a főhős tapasztalatában megszülető egyedi valóságélmény hiteles leírását: „...és így érhetnénk tetten, ami éppen a mi tettenérésünktől lesz azzá, ami.”³²

²⁹ Károlyi Csaba: *Fény és hajsz*. in: *Jelenkor*, 1991. 1. 53-56.

³⁰ Thomka Beáta: i.m. 28.

³¹ J. Slawinskít idézi: Thomka Beáta: i.m. 28.

³² Mészöly Miklós: *A mesterségről*. 105.

Ez a külsővé vált személyiség arra utal, hogy itt személyesség és személytelenség ambivalens kettősségével találkozunk. Az elbeszélő általában krónikás, tanú, a személytelen objektivitás látásmódját kelti egzaktan ható leírásaival – viszont mindhárom szövegben egyes szám első személyben beszél. Személyes és személytelen elbeszélés keveréke az önmegfogalmazás készítésére utal: a külsőben elrejtett „titokba” való minél mélyebb behatolás a térbeliség e rendszerében a cselekvő önmaga-keresését jelenti. „Az igazi rét, amit a létezés leckéül felad, hogy személyessé tegyünk a személytelen: a takarást nyitottsággá.”³³ A látvány „tettenérője” önmaga határait tapasztalja meg a megismerés és az elbeszélés korlátaival. Mindemellett a legszemélyesebb nézőpontból megfogalmazott látványleírások általános, az egyes szemlélő látásmódjánál tágasabb ontológiai tapasztalatokat is közvetítenek.

A Mészöly-szövegek kihagyásos, utalásos és metaforikus szerkesztésmódjukkal a befogadó aktív közreműködését kívánják meg. A szöveg „réseit” az olvasónak kell kiölnie, a regények nem olvashatók az interpretáló személyes jelentésadása nélkül – azzal együtt viszont mindig többértelműek. A befogadó számára ugyanúgy nem tárható fel véglegesen a szövegben megalkotott világ összefüggései, mint ahogy az magában a szövegben is ilyenek mutatkoznak. A pontosság ellenére mi is, ahogy a regénybeli szereplők, elrejtett értelemmel találkozunk: a megértés és az elbeszélhetőség problémája egyé válik.

Szövegelemzés

Mészöly Miklós három műve, a *Magasiskola (Sötét jelek, 1957)*, *Az atléta halála (1966)* és a *Saulus (1968)*, egységes abban a tekintetben, hogy mindegyik *egy* személy történetét, megváltozását

³³ Mészöly Miklós: *A világosság romantikája*. 117.

állítja a történet középpontjába, az ő látásmódját jeleníti meg, és ezt terjeszti ki egy egész világ olyan modelljévé, ami a lét általános tapasztalatát tükrözi. Ezt mindhárom esetben a parabola-szerű regényforma többértelmű alkalmazásával éri el.

Az irodalmi szövegek működésének és értelmezésének addigi hagyományos módját, ami az elbeszélés lehetőségét és a valóság tükrözését is megkérdőjelezhetetlennek, egyértelműnek és uralhatónak tartotta, Mészöly szövegei több szempontból is megkérdőjelezzik.³⁴ Fiatalkori novellái fokozatosan jutnak el a tényszerű, személytelen közlésmód alkalmazásán át addig az autonóm világteremtésig, ami először a *Magasiskolában* jelenik meg. A hatvanas évektől találkozunk a novellákban a nem közvetlen, nem történet-szerű elbeszélésmóddal,³⁵ valamint a tárgyak és tények általánosító, parabolikus jelentésű felhasználásával, például a *Jelentés öt egérről* (1967) című novellában és a regényekben is.³⁶

A három szöveg közül a *Saulusban* érvényesülnek legösszetettebb módon Mészöly jellemző elbeszéléstechnikai eszközei: az ontologizáló értelmű látványleírások, amik már a *Magasiskolát* is meghatározzák, valamint az önazonosságát kereső *bős nézőpontjának* az elbeszélés lehetőségét problematizáló *szexuális szándékkal* való összeolvadása. Az alábbiakban részletesen bemutatandó *Saulus* meghatározó jegyei közül a *Magasiskola* elsősorban a létélmény evidenciáját, a szembenállás és önmegfogalmazás kényszerét előlegezi. *Az atléta halála*, amely ezek mellett a személyiségvesztés, az önazonosság-keresés és a megismerhetőség problémáját állítja a középpontba, egyszerre tematizálja az azonosság és a beszédmód lehetőségeinek kérdését.

Az elbeszélhetőség kérdése az előző fejezetben tárgyalt mészölyi világgépnek a megértésre vonatkozó problémáiból adódik: a

³⁴ Szirácz Péter: Folytonosság és változás. A nyolcvanas évek magyar elbeszélő prózája. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998. 12.

³⁵ Thomka Beáta: *Mészöly Miklós*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 1995. 96.

³⁶ Béládi Miklós: *A tények parabolája*. in: B. M.: *Válaszutak*. Szépirodalmi Kiadó, 1983. 288.

bizonytalanság és kiismerhetetlenség léttapasztalatának felel meg az elbeszélés lehetőségeinek kétségbe vonása. Ez a kettős, filozófiai és beszédmódot érintő mondanivaló *Az atléta halálában*, az elbeszélői reflexiók következtében, még egymástól jobban elválva, nyíltabban tematizálódik, a *Saulusban* viszont, ahol a főhős és az elbeszélő nézőpontja egybeesik, Saulus világa és az irodalmi beszéd kérdését felvető szerzői világ egységet alkot. Ez az egység a szövegnek olyan sűrítettséget ad, ami a befogadói értelmezést az eddigiekhez képest fokozottan próbára teszi, a regényszöveg többértelmű jelentésének kimeríthetetlenségével.

A *Film* című regény (1976), ami szintén az elbeszélői illetékeség témájára írott műként olvasható³⁷, és az író szerint is szorosan kapcsolódik az előbb említettekhez,³⁸ már túllép a történetben és a metaszinten felmerülő kérdések ilyen egységén, azzal, hogy maga az ábrázolás folyamata kerül bele a történetbe. Hagományos értelemben vett történetről, ami a korábbi regényeknek még kihagyásos és metaforikus szerkesztésük ellenére is egyik meghatározó elme volt, itt már aligha beszélhetünk. Az elbeszélés lehetőségeinek határaihoz ér ez a regény, kérdésfelvetései „majd mindent kétségbe vonnak, és mindennek az ellenkezőjét is.”³⁹

Saulus

Saulus története Mészöly regényében egy filozófiai példázat bemutatásának szolgál alapul. Műfaja szerint a regény parabola, melyben, olvasatom szerint, a főhős személyes tapasztalataiban, világnézetét érintő vívódásaiban egy ontológiai gyökerű, általánosabb probléma jelentkezik. Tehát nem pusztán a személyes meg-

³⁷ Béládi Miklós: *Az elbeszélő illetékesége*. in: B. M.: *Válaszutak*. Szépirodalmi Kiadó, 1983. 299-310.

³⁸ v.ö. Alexa Károly: *Beszélgetés Mészöly Miklóssal*. in: *Jelenkor*, 1981.1. 7-20.

³⁹ u.o.

értés igénye és lehetőségei tematizálódnak itt, inkább maga a lét többértelműsége, megfajthatatlansága, amely viszont az egyes embert mégis szembenállásra, önmegfogalmazásra és önmegértésre kényszeríti. Az ember számára kijelölt élettér egyszerre elviselhetetlenül világos és homályos közeg, amiben csak a legkövetkezősebb önmegfogalmazás őrzi meg a személy integritását.

A szöveg kifejezőmódja

A regény a bölcséleti tartalomnak rendeli alá a szerkezetet, a történetvezetést, a kifejezőmódot⁴⁰. Az egyes szám első személyű elbeszélő nézőpontja az egyetlen, az ő személyes kérdéseiként és látásmódjaként fogalmazódik meg a szöveg bölcséleti tartalma, az ő nézőpontjába, tér- és időérzékelésébe van ez elrejtve. E tartalomhoz a szöveg *szűzségének* elemzésével jutunk el, Saulus megtérésének előtörténete a parabola *fabuláját* alkotja. Azonban a regény jóval többet tartalmaz ennél az elsődleges jelentésnél, a megtéréstörténet már emiatt sem válik a parabolában valamely didaktikus cél eszközevé. A bizonyosság keresésének problémáját tágabban értelmezve bölcséleti szempontból kell értelmeznünk a szöveget, de azt sem egy egyértelmű megfeleltetés módján: a parabolaregény az elbeszélés mód választott, itt elemzendő eszközeivel mindvégig elkerüli a közvetlenül „tanító” jelleget.⁴¹

A példázat műfaja már eleve mindig a „behelyettesítés” módszerét igényli az értelmezésekor, itt azonban jóval rejtettebb módon van a szövegbe építve a kifejtendő jelentés. Nem arról van szó, hogy csupán a történeti helyet és cselekményt kellene „átfordítanunk” a rejtett tartalom kibontásához: a szöveg egészében és részleteiben is *metaforikus és utalásos* kifejezőmódot használ. Ezt egészíti ki az erőteljesen kihagyásos szerkesztésmód, ezzel pedig a

⁴⁰ v.ö. Thomka Beáta: *Saulus személyiségstruktúrája*. in: *Új Symposion* 1969/48-49.

⁴¹ Szirák Péter: i.m. 18.

jelentés már legfeljebb csak megközelíthető, körülírható marad, mindig megőrizve valamennyit kifejtetlenségéből. E metaforahasznalat során jelentő és jelentett távolsága szokatlanul megnő, ezzel növelve a jelentés komplexitását.⁴² A *megérthetőség* kérdéssé válása pedig a másik mészölyi alapprobléma, az elbeszélés lehetőségének előtérbe kerülésével jár együtt – a tárgyaltak közül leginkább ebben a szövegben. A szöveg formáltsága, bonyolult szerkesztése, „átlátszatlansága” erős szerzői jelenlétre utal, és ez a megalkotottságra, tehát az elbeszélés módszerének kérdéseire irányítja a figyelmet. Ennek belátásához elsősorban a kifejezőmód olyan összetevőit kell számba vennünk, mint a látványleírások, a tér- és időábrázolás és a motívumszerkezet.

Az én-elbeszélő nézőpontja az egyetlen, ami a szöveg világát megjeleníti, ezért a parabolikus jelentésadásnak megfelelően az általa közvetített látvány-elemeket, valamint a tér- és időszerkezet sajátosságait is e beszélő közérzetének kivetüléseként kell értenünk. Azt pedig tudjuk, hogy a közérzet Mészölynél általában jelent látásmódot, léttapasztatatot.

A szöveg legmeghatározóbb képi elemei között szerepel az azonosítást, megfogalmazást kikényszerítő és a szembenállás szükségességét jelentő fény, megvilágítás, és az árnyék. A fény a környezet minden részletét, a város falait és a sivatagot egyaránt evidensen jelenvalóvá teszi, Saulust pedig állandó találkozássá és szembenállásra készíteti; a sötéttel, az árnyékkal állandó kontrasztot alkotva pedig folyamatosan fenntartja a kettősség, eldöntetlenség ambivalenciáját, és egyben a döntéskényszer feszültségét. („*Mintha az egész testem árnyékba került volna, s csak a tarkómat tűzné a nap.*”) Egyben a fény motívuma áll a megismerés és megértés teljességének a helyén is, mint legintenzívebb léttapasztatatot, ami kikutatásra vár: „*Lent a kút nál már végleges volt a sötét; a fény lehet ilyen végleges a láng belsejében. Ami ennyire fokozhatatlan, vajon különbözik is?*”

⁴² *uo.*

A szövegben ennél talán csak a látványt nyújtó látószögek, a nézőpont irányai jellegzetesebbek és következetesebbek. A bent-ről kifelé nézés, valamilyen nyiladékon, hasadákon, résen át feltáruló látvány a regény döntő pontjain jelenik meg, fordulópontokon, találkozásokkor, egzisztenciális jelentőségű élmények esetén. Például az „áruló rabbi” perét a terem bejárata elé akasztott szőnyeg nyílásán át nézi végig Saulus, a „nyolcnapos úton” egy szurdokból „egy ablakszerű nyiladékon látni lehetett a keleti part erdőségeit és a Nebo csúcsait. Az ilyen váratlan megnyilatkozások mindig nagyon erősen hatnak rám.” Saulus meghatározó létmódja a korlátok közé szorítottság, a kifelé igyekvés, a tekintetet ily módon vezető nyílás Saulus korlátozottságát hangsúlyozza. Szintén visszatérő látószög a felülről lefelé tartó irány, ami inkább a kívülmaradás és a távolságtartás szemszöge, ami általában torzítással jár, Saulus visszás helyzete miatt⁴³. Így tűnik el egy meredek sikátorban egy idegen zarándokcsoport, és Istefanos megkövezését is a kőfejtő széléről, fentről nézi végig: „Igaza volt a századosnak – lent valahogy sokkal nagyobbak a hullák.” De nemcsak a látás szöge, hanem általában a néző térbeli helyzete is metaforikusan értelmeződik, például térben írható le a megértésben való egyre mélyebbre jutás is, mint a következő részletben: „Szemem egy szintben a keményre taposott földdel s azokkal az apró gödrökkel, melyeket csak egy gyermek lába érez. S a még kisebbek, amelyekről csak egy bogár tud. És most egyszerre én is! Olyan volt az egész, mint valami figyelmeztető bepillantás, amit igazolásul kaptam az Úrtól.”

Saulus környezetébe kivetülő közérzetének leírásában tehát a tágan vett térbeliségnek kiemelt szerep jut, gazdag jelentéstartalmakat vesz magára. A fény mellett a színek, a geometriai formák, a távolság és közelség játsszák itt a főszerepet, mindegyik mélyebb, metaforikus jelentéseket hordozva. Az ég vagy a fűszálak vöröse, a sivatag vagy a falak fehérsége utal a főhős állapotára: „A sziklák is

⁴³ Thomka Beáta: *Mészöly Miklós*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 1995. 113.

rozsdás-vörösek, csak a mi köpenyünk fehérek, mint a Hermon hava. Meghitt és mégis számkivetett ez a fehér szín most.”

A közelség jelentősége Saulus változásának előrehaladtával nő meg fokozatosan, a fizikai jelenlét evidenciájának, valamint az elválasztottság helyett az együttlét bizonyosságának élményét keltve. Jellegzetes Saulusnak a lefelé, a föld felé, földközébe irányuló vonzalma, a földről arccal az ég felé fordulása, a biztonságos talajról a szembenállás felvállalása, avagy épp fordítva, lefelé, a minél közelebbi megragadhatóság felé. Egyrészt a sivatagban a földön ülve fűszálakat számolni, másrészt sziklák között hanyatt fekvé imádkozni – mindkettő a jellegzetes saulusi között-létre vonatkozik, annak két pólusát „felmérve”. Az út vége felé egyre több a tudatos reflexió ezekre a mozzanatokra: „*Muszáj a részletekre odafigyelni. Napjában többször is elmondom magamnak: nézz nagyon közelről, nézz nagyon közelről. Vajon ettől lesz olyan a gyűlölet, mint a hiába kifent kés?*” ... „*Egy hangyát megsimogatni!*”

Rabbi Abjatár szobájának leírásában nagyon jól megfigyelhető a környezeti leírás jelentésbeli komplexitása, ahogyan a fény és a geometriai elemek motívumait felhasználva egy igen tömör képen sűríti a versenyzés célra irányultságát és hajszeját, valamint a Saulus előtt – még nem tudatosodva – feltáruló jövőbeli krisztusi horizontot: „*Éppen szembe fut az ablakkal egy oszlopos csarnok. Ahogy pontosan az ablak négyszögébe illeszkedik, valószínűtlenül beárnyékolja, de ugyanakkor ki is tágítja a szűk helyiséget: mintha sorfalak közé ékelt, üres pályára nyílna kilátás. A célvonalnál csillogó fémlapokkal borított mellvéd, ott kezdődik a Kedron-völgy szakadéka. És azon túl – mint valami fokozhatatlan háttér – az Olajfák-hegye. A belépőt azonnal megüti a keskenyre metszett látvány...*”

Saulus térbeli elhelyezkedése mindig nagyon feltűnő, erős jelenetetésű, a jelentés súlyának megfelelően. A szöveg jelentésének ontológiai szintjét is talán a létezés térbeliségére történő utalás képes a leghatározottabban felidézni. Ide illeszkedik a szöveg másik legjellemzőbb helye, ahol a személy egzisztenciális küzdelme és

a világról való egészen eredeti léttapasztalata olvad össze: „*Fönt a tetőn feküdtem, a sátram előtt, a csillagokat néztem. Hiába próbáltam eljutni valamilyen számvetésig, nem sikerült. Mintha két vasnyárs között feküdtem volna, kifeszítve. Még soha nem volt olyan látomásom, amilyenről a próféták beszélnek; de annál gyakrabban láttam magamat egy iszonyú nagy tér közepén, a saját üres jelenlétem legalján.*”

A regény egyik központi motívuma, ami jellege miatt a térbeliség problémaköréhez kötődik, a *Vicus Rectus*, az Egyenes utca. Már az első oldalakon szóba kerül a „*mérföld hosszú, nyílegyenesen kitérített kövezet, melyet tűz a nap, és fehér, mint a vászon, s legalább száz láb széles*”. Rendszeresen visszatérő motívumként mindvégig a világos, egyértelmű viszonyok, az elérhetetlennek tűnő bizonyosság, a biztosan járható út vágyképét jelenti, a helyet, ahova Saulus vágyik, és ahol talán már várják őt. Az utolsó sorok közt olvassuk az önmagát már az Úrnak átadott, útja utolsó lépéseit tevő Saulusról: „*Én meg hagyom, hogy az úttest közepére vigyen a lábam. Hosszú, egyenes utca, igazí Vicus Rectus, csupa nyitott kapuval, aztán valami napsütött puszta, az éggel, ahová az utca vezet –*”

A térbeliség ábrázolásának sűrítettségében is kifejtett gazdagsága mellett az én-elbeszélő által meghatározott *időbeli* viszonyok hasonlóan sűrített jelentést hordoznak, de kifejtettség helyett inkább nehezen felfejthető zavartságukkal tűnnek fel⁴⁴. A regényben a nyár állandósága a mozdulatlanság és a változhatatlanság közegét teremti meg, ami a beszélő belső idő-változásával áll erős kontrasztban. A regényben ez a kettősség alapozza meg a „mozdulatlan fejlődés” folyamatos feszültségét. A történet időszerkezete a főhős belső fejlődését, pontosabban állapotait tükrözi, bizonyos mértékig az asszociatív tudatműködés elemeit felhasználva. A jelen idő használata a hangsúlyos helyeken tovább erősíti a pillanatnyiságot, egész pontosan a megterés előtti utolsó pillanat élményét. Az

⁴⁴ v.ö. Fogarassy Miklós: *Térszerkezet, időszerkezet*. In: Alexa Károly – Szbrényi László (szerk.): „*Tagjai vagyunk egymásnak*”. A *Taruszi* szavaival köszöntik a hetvenéves Mészöly Miklóst barátai. Szépirodalmi Kiadó/Európa Alapítvány, Bp., 1991.135.

elbeszélő jelen időben szólal meg a legelső és a legutolsó „fejezetben”, az éber álom képeit bemutató idézőjeles szakaszokban, ezenkívül egyetlen középponti helyen, néhány önreflexív mondatban. Ezek a helyek azt a benyomást keltik, hogy az egész szöveg ebből a hangsúlyos, utolsó előtti pillanatból szólal meg, ehhez a pillanathoz vezető útként emlékezve az eltelt időre.

A regény szerkezetét és motívumainak rendjét is a végső átfordulás mint cél felé haladás határozza meg. A kitérők és az előre- és visszautalások nem lépnek ki a szövegnek ebből a menetéből, nem a horizont szélesítésére, sokkal inkább az alapprobléma mélyítésére szolgálnak: mindegyik epizód újabb szempontot, adalékot jelent a már a szöveg eleje óta formálódó kérdéshez. A szerkezetet a motívumok ismétlődése és jelentése formálja. A középponti, háromszor megjelenő motívum, a vak koldus alakja köré rendeződik a többi szerkezeti elem, a parabolának így három pilléren nyugvó ívét alakítva ki.⁴⁵ A vakság a látásra, sőt a lényeglátásra, a vak emberrel való találkozás a körülhatároltság tudatosítására, az identitás, az önazonosság egyetemes szükségére utal. Az első fejezetben megjelenő vak koldus adja át Saulusnak a regény közepén azt a tanítást, ami az út végén valóra válik: a koldus keresésének és megvakulásának története Saulusét előlegzi meg. A regény kezdetén Vicus Rectus helyett zsákutcába jut Saulus, ott találkozik a koldussal, akinek ő próbálja meg megmutatni az utat. Az Istefanosnak elmesélt történetben már őt vezeti a vak ember, akitől az önátadás, a tudatos lemondás vállalásának példázatát tanulja, és ekkor, Istefanos magyarázatára érti meg az azonosságról szóló tanítás lényegét. Az utolsó sorok anyajuh-képe és az ekkor megtalált Vicus Rectus pedig egyaránt a vak koldushoz, megértett és elfogadott példázatához kapcsolódik.

A regény beszédmódját a történetmesélésben, a leírásokban, a visszaemlékezésekben, az álomképek elbeszélésében és a

⁴⁵ Thomka Beáta: i. m. 115.

párbeszédekben is a *redukció* elve határozza meg⁴⁶: végigvitt és kifejtett ábrázolás helyett inkább csak a tartalom megközelítését, felmutatását találjuk, a jelentés problémátlan, közvetlen megragadása emiatt sosem lehetséges. A kifejtés utalásos jellege, ami bonyolult, mély jelentéstartalmak felé nyit utat, feszültséget kelt. Szinte egyik történetrész vagy dialógus sem lezárt, emellett sűrűn találkozunk a szövegen belül egymásra utaló, egymást idéző motívumokkal. A nagyszerkezet mellett a mondatformálás tömörsége is a sűrítettséget szolgálja, és a mondatok mellett az egyéni módon megalkotott kifejezések, szószerkezetek is gyakran olvasztanak magukba bonyolult, összetett, a konkrétumokon nemcsak egzisztenciális, hanem ontológiai-filozófiai irányban túlmutató jelentéseket: pl. „*fokozhatatlan báttér*”, „*az átmenet szélsősége*”. A regény szövege a lehetőségek határáig jut a sűrítésben.

A regény jelentésrétegei

Saulus története nem Paulusé. A regény menete a megtérés előtti pillanatokig vezet el, addig a határig, ahonnan már látható lenne, már idelátszana a hit bizonyosságához, a tudáshoz eljutott ember pozíciója – de *az* a hely *innen* nézve mintha mégsem létezne. Mintha a végső, az egyetlen lehetséges maradandó pozíció lenne ez az örök *innen*. A meghatározó történés, ami a szöveget alapvetően szervezi: a bizonyosság utáni hajsza. A keresés a már éppen elveszített egyik fajta bizonyosság felől indul el, és vezet a még éppen el nem nyert új bizonyosság felé. És így a kiindulópont és a végpont pozíciója tulajdonképpen ugyanaz: a fogódzók nélküli bizonytalanság. A szöveg folyamatos feszültséget tart fenn az elveszített és a még el nem nyert tudás között, és a *közöttnek* ebben a feszültségében mozog, mozdul el, ha egyáltalán valóban elmozdul.

⁴⁶ Thomka Beáta: i. m. 112.

Hisz mennyi mozgástér marad e *már nem* és *még nem* közötti bizonytalanságban? Kijelölhető-e itt olyan *biztos* pont, amihez bármilyen mozgást, elmozdulást mérni lehetne? Saulus helye, úgy tűnik, mindvégig a bizonytalanságnak ez a „mérhetetlen” helyzete. A megértés közvetlen közelében, de még mégsem ott, már elválva a Törvény biztonságától, de még nem csatlakozva az újhoz, ugyan mindig efelé mozdulva, de igazából nem közeledve. Alapvető ketősség vezet végig a szövegen: a mozdulatlan fejlődés, a célt el nem érő futás, az üzés, ami nem éri utol üzőttjét. Ez a végsőig feszített köztes pozíció szövegbe sűrítve pedig alig belátható mélységeket nyit meg, egybeesve a narráció kérdésével: elbeszélhető-e – és miként – az út (vagy inkább tér) a kétféle bizonyosság között.

A regényben a feszültségnek ez a tere nagyon erősen rétegzett jelentésszerkezetet hoz létre. A felszíni szövegréteg, ha egyáltalán beszélhetünk ilyenről, közvetlenül nyitja meg az utat egyre mélyebb összefüggések felé. A szöveg minden összetevője egy nehezen felfejthető értelemkonstrukcióba ágyazódik bele, amit többek között az alapvetően metaforikus beszédmód, a parabolikuság és a kihagyásos szerkesztés határoz meg. A szövegben a jelentéselemek szintjei egyáltalán nem válnak el egymástól, hanem mindig, minden részletben egyszerre vannak jelen, egymásra rákódva és utalva egymásra. Mégis, ahhoz, hogy a regény nagyon sűrű szövésű jelentésszerkezetét felmutathassuk, nem árt ezeket a rétegeket szálaira bontani és így megvizsgálni. Ezután válhat majd világossá, hogy mennyire egységes ez a végtére is többértelmű és homályban maradó jelentés.

Az eddigiek értelmében tehát a regény témája a *bizonyosság-keresés* az állandó kétértelműség és homály közegében. Ezt a témát az elbeszélés *módjától* – kissé erőszakoltan – elválasztva, rétegekre bonthatjuk, három alapvető szövegréteget különítve így el: a primer történetet, az egzisztenciális bizonyosság és azonosság vágyát és az általános ontológiai problematika megfogalmazását. A regény története szerint Saulus nyomozói feladatokra kap megbízást, dolga

a Törvény árulóinak kézre kerítése. A főhős létviszonyait az élet legapróbb zugaiba is elható Törvény határozza meg. A bizonyosság igénye és az elbizonytalanodás először is ezen a területen határozható meg: több nyomozásról, kihallgatásról, üldözésről is olvashatunk, amelyek azonban nemcsak hogy nem járnak sikerrel, de egyre több tévedés és egyre kevesebb magabiztosság jellemzi őket. Az üldözés elszántsága és következetessége helyébe az ártatlansággal, emberi gyengeséggel való találkozások,⁴⁷ a megértés és emberiség igényének előtérbe kerülése, de főként Saulus önazonosságvesztése következtében egyre inkább a meggyőződés hiánya és az űzöttség érzése kerül. A Törvény rendje, pontosan rögzített értelme is, önmaga ellentétébe fordulva, egyre inkább a kétértelműség és kiismerhetetlenség közegét teremti meg. A Törvényértelmezésnek ez a homályossága jóval túlmutat önmagán, a szövegbe mélyebben beágyazott egzisztenciális és ontológiai jelentéssrétegek felé. Hasonlóan szűkebben és tágabban is értelmezhető a megfigyelés és megfigyeltetés motívuma: Saulus megérti, hogy ő is megfigyelés alatt áll, utána is nyomoznak. Űzöből űzötté válik, ez az űzöttség pedig a regény következő, egzisztenciális jelentőségű értelem-rétegének az egyik központi motívuma. A fogódzók és személyes kapcsolatok hiánya, Saulus közösségen kívülisége, személyiségvesztése egy általánosabb azonossághiányként értelmezhető – és ez már a szöveg filozófiai-ontológiai jelentéssrétegéig vezet el. A tudásprobléma, ami a szövegben a bizonyosság keresését jelenti, ezen a legmélyebb szinten az *ontológiai kétely* fogalmával írható le. A primer történet síkján ezzel már jóval túlléptünk, az ontológiai problémák elsősorban a kifejezésmód metaforikus és utalásos módjával együtt tárhatók fel.

Saulus története kétezer évvel ezelőtt játszódik, olyan világban, amit a zsidó közösség zárt rendje, a hagyományok evidens jelenléte és a Törvény mindenre kiterjedő útmutatása határoz meg.

⁴⁷ Fogarassy Miklós: i. m. 127.

Nemcsak a közösség, hanem az egyes egyén is e törvény kereteiben helyezi el és értelmezi tetteit, gondolkodásmódját és világról való tapasztalatait, így nemcsak a közösségi identitás léte, hanem a személyes egzisztencia legalapvetőbb kérdései is ehhez a Törvényhez méretnek. A szöveg alapproblémái, a megértés, tudás és azonosság kérdése a templomi nyomozó Saulus számára első megközelítésben a Törvényre vonatkoznak. Az önmegértés útja egybeesik a Törvény mélyebb megértésének folyamatával, és a tágabb értelemben vett azonosságprobléma is elsősorban e keretben vizsgálható. A törvénynek alapjellemezője ugyanis a kettősség: egyrészt univerzális igényt támaszt az alája tartozók minden szinten való meghatározására, e terület részletes és pontos lefedésére – másrészt viszont a Törvény magyarázatát, a magyarázat szükségességét lényegi kétértelműség, homály jellemzi. Pontosán a homálynak és pontosságnak ez az egybejártsága teszi ezt a világot a szerző számára alkalmas médiummá a korábbi fejezetekben említett filozófiai és esztétikai törekvéseinek kifejezésére. Az önazonosságát kereső Saulus alapkérdése e tekintetben az lesz: miképpen lehet ebben a végső kétértelműségben biztos tudást, megértést szerezni, milyen utat kell a személyiségnek ehhez bejárnia? Olvasatomban a regény főhőse ambivalens fejlődésen – vagy inkább csak *változáson* – megy át, amennyiben a kívánatos megértés feltételévé bizonyos értelemben éppen a személyiség *elvesztése* válik. A világ – a Törvény – alapvetően kiismerhetetlen, homályos voltát, és ezzel együtt az Úr akaratának való feltétlen önátadást kell elfogadnia ahhoz, hogy az azonosságot és a megértést önmaga számára biztosítsa. A Törvénynek *ehhez* a megértéséhez kell, hogy Saulus eljusson.

Saulusnak a Törvényhez való minden kapcsolódási pontján kétértelműségekkel találkozunk: nyomozói munkájában, az „árulókhoz” való viszonyában, motivációiban, a Törvény letéteményeivel való kapcsolatában, a törvényt magyarázatokban. A templomi nyomozó nyomozóútjait „a Törvény gyermeke” szívósságával járja, de sikertelenül: árulók kézre kerítése helyett ártatlanokkal, büntelen

bűnösökkel, de főleg saját magával kell szembesülnie. Egyszer makacs elszántsággal, a megbízatás iránti vak elkötelezettséggel vádol, üldöz, másszor meg szerepéből teljesen kiesve próbál bizonyosságra, kapaszkodóra találni – hogy aztán még makacsabban folytassa munkáját. De kiderül, hogy valójában ez a kettő is egy: *„Rátörni a bűn magányára, a szégyenre, amit nem lehet kiszámítani! A Te pillantásodat keresem abban is, Uram, ami Téged akar bemocskolni...”*

A nyomozóutak során a társaitól való el- elszakadás, azok bizonytalanságban hagyása konkrét utalás a Törvényhez saját egyéni, kereső módján viszonyuló Saulusra, aki egyre gyakrabban lép ki szerepéből (például az Istefaossal való beszélgetéskor: *„Már számon volt, hogy faggatni kezdem – kicsoda, hová való, kiket ismer –, de aztán mégse. Úgy éreztem, most jobb így.”*) Ez a Törvény képviselőivel való kapcsolatában is megnyilvánul. Az élet ellenőrzésében abszolút hatalmat gyakorló Nagytanács bízta meg a feladatokkal, ám ezen túl is a Törvény ezen intézménye határozza meg létében – önazonossága visszanyerésével, átfordulásával azonban mind határozottabban nyilvánul meg különállása: *„Úgy éreztem, a parancs és kötelesség is egyre inkább rám marad – nem az érintett, amit ők rónak ki.”* Végül pedig már így beszél: *„Elvesztettem a mértéket. De így jó...”*

A kint- és bent-lét egyidejűsége, ami sok szinten jellemzi a szöveg világát, a Törvény alkalmazásában és magyarázatában a legerősebb. A Törvény önmagában nem ad elégséges támpontot, csakis az értelmezéssel együtt él. Nem lehet egyértelmű szabályokra lefordítani, és így a betartása vagy be nem tartása is igen közel kerül egymáshoz. A történetben négy éve, az áruló rabbi működése óta, a gyanúsítások, feljelentések mérgező levegőjében már az ártatlanság fogalmának sincs tiszta jelentése, ártatlanság és bűnösség egymásba játszanak, elválasztásukhoz az emberi megismerőképeség mintha elégtelen lenne. Rabbi Abjatár ezt mondja egy vádlottról: *„Ha nem tartjuk bűnösnek, még nem jelenti azt, hogy nem kell bűnbödni. Ha megbocsátunk, attól még nem lesz ártatlanabb. Se kevésbé bűnös, ha megbüntetjük.”* Ebben is a létviszonyok lényegi kétértelműsége je-

lentkezik. A bűn ily módon, a magyarázatok szükségszerűsége miatt, állandóan testközelben van, mintha a Törvény pusztá léte tenné lehetetlenné a tiszta, világos elhatárolódást. Saulus számára pedig, aki éppen a mélyebb megértésre törekszik, ez döntő, személyes kérdés. Az említett váddal kapcsolatban mondja ezt: *„Ha követni akarjuk a kísértést, amit mégse hibátlanul utasított el, magunkat kell a helyébe képzelniünk.”* Jellemző Saulus személyes törekvésére a következő mondat is: *„Ha megbocsátunk, azgal még nem sértjük meg a Törvényt. ... Szeretni akarom Jójadát.”* Mindeközben pedig, fokozatos elszakadásával, ő maga is egyre gyanúsabbá válik, és ez, figyeltetése majd kirekesztettsége, őbenne is tudatosul. A nyomozó maga is áldozattá, üzőtté válik.

Rabbi Abjatár egyik „pontoskodó, fárasztó” érvelése a Törvény iránti túlzó buzgalmat, a védelmében történt túlkapást az iránta megmutatkozó bizalmatlanságként ítéli el. Ebben ő is utal a Törvény – a „megtestesült egyértelműség” – mögötti érthetetlenre, amit az érthető Törvény fejez ki. *„Nem csak a szabályokat értjük, amelyek megmagyarázzák a bárány halálát? De ki érti közülnk a halálát? Mondhatjuk, hogy senki. Az egyetlen, amit megérthetünk, hogy a bárányt meg kell ölni. Bűn és vétség, ha elmulasztjuk megölni. A Törvény követeli.”* Saulus mintha állandóan e kettő, a Törvény írott tartalma és érthetetlen mögöttese között vergődne, ezt, a törvény betűje mögött álló értelmet akarná megközelíteni. Ez a „bűne”, ezzel kerül a közösségen kívülre, amely közösségnek a Törvényhez való viszonyát jól érzékelteti a következő epizód. Már útja vége felé járva idézi fel egy gyerekkori emlékét: egy görög tanító végighallgatása után, apja intésére, egyedül tölt egy délutánt. Este az apja azt kérdezte: *„Gondolkoztál?” Azt feleltem, igen. 'Én nem gondolkodtam – mondta. – Emlékeztem.' S akkor egyszerre rádöbentem a kicsiségemre.”*

Saulus különös érdeklődéssel fordul a vád alá fogott „árulók” ügye iránt. A regényben újra és újra felszínre kerül „a négy éve halálra ítélt áruló rabbi” emléke, aki nagyon sajátos módon tett kísérletet a Törvény újraértésére. Az említett gyanúsítottak ügyében

is előkerül az ő neve: „mintha...”, „valami hasonló...”, „olyasmi...”. Ezek az emberek valamilyen módon mind kikerülnek a kutató tekintet látóköréből, olyan helyzetbe jutnak, ami határozottan a köznapi, a megszokott érthetőségen *túl* van. A Törvény szempontjából olyan „ügyek”-ről van szó, amik a lehetőségeket, az adott, a biztosított kereteket szétfeszítik, olyan módon, hogy ezek az emberek egyszerre értik önmagukat a Törvény hatálya alatt állónak, de még valahogy máshogy is. *„Négy éve sokat beszéltek arról, hogy az áruló rabbi maga igyekezett előkészíteni az elfogatását; sőt, irányítani is megpróbálta, mintha az ítélkezés tekintélye is őt illetné. S mindezt úgy, hogy közben ugyanarra a Törvényre hivatkozott, mint mi.”* „Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy visszavonjam a törvényt vagy a prófétákat.; nem azért jöttem, hogy megszüntessem, hanem hogy beteljesítem.”⁴⁸ – a régin belül megmaradó, de annak számára mégis érthetetlenül újat hozónak a feszítő ambivalenciája ez. A Saulust meghatározó „innen-lét” nézőpontjából, a Törvény szempontjából iszonyatosak, megdöbbentőek ezek a kijelentések, de valamiféle mélyebb megértés ígéretét hordozzák, s így éppen Saulus számára létét érintő kihívást jelentenek. Nyomozói munkája kezdetén, „elhívásánál” egyszerre találkozik Rabbi Abjatárral és az áruló rabbi megértésének igényével: *„Mit mondott? Nem értettem jól...’ – suttogtam izgatottan. De nem válaszolt azonnal. Kicsit eltolt magától, és a szemembe nézett. ‘Mit akarsz érteni rajta? Bevallotta. Azt mondta, ani hu⁴⁹.’”* Ettől kezdve Saulus arra van hivatva, hogy végül azok közé az emberek közé számíttasson, akik a Törvényhez ragaszkodnak, de annak egy mélyebb, “valódi” értelme él a számukra.

A szavak és tettek érthetősége a homályba tűnik, a Törvény-értelmezés szempontjából és Saulus saját kutatásai előtt is. Egyik ügyben a vádlotról ezt tudjuk meg: *„... És végig ilyen megátalkodott volt válaszaiban. Állította, amit a Törvény sem tagad, viszont cáfolni se tudta, hogy nem ő követte el, amit elkövetett volna.”* A megértésre

⁴⁸ Mt 5,17

⁴⁹ “Én vagyok.”

találás vágya azonban erősebb Saulusban annál, ebbe belenyugodhatna, tovább kutat, de a kutatásai során feltárulkozó határok a saját határait is rámutatnak. Jehut, akit gyógyíthatatlan ragály terjesztésével vádolnak meg, s aki aztán titokzatos módon gyógyul meg, a leprások telepének határáig követi. A betegek kirekesztése szimbolikus jelentőségű, valamiképpen a beavatottak körét jelöli ki. Az azonosságáért küzdő Saulus számára a legnagyobb kihívás ez a határ. Világossá válik számára, hogy ezt az „újat” önmaga ellenére kellene megértenie, és így az is, hogy a Törvény eddig gyakorolt, az érthetlent is fárasztó világossággal és pontossággal magyarázó értelmezése is folytathatatlan. Jehu érthetetlen elkötelezettséggel tesz bizonyosságot valamilyen Saulus számára ismeretlen tudásról, és ez újra szembeállítja régi önmagával: *„Hogy akar tanúskodni?” ... “...Nem tudom, mit bizonyít. A történeteknek nincs végük, elvesznek, mint Kedmah. És mégse hagynak békén... Elvesztegetett idő. Az ártatlanság féljánlatai! A kétértelműség bölcsessége!*

Kezdtem gyűlölni Rabbi Abjatárt.”

A történet végére jut el addig, hogy lemondjon arról, hogy e szorító helyzetben maga jusson el a megoldásig. Túl kell lépnie önmagán, a megértésen túli *hít*hez, hogy legyőzze az ellentmondásokat. Ez az az elzárt terület, ahova nem láthatott be, mikor még a Törvény embereként közelített felé. Idáig vezethet el a konkrét értelem útja, és itt már a Törvényre is egy végső tudás felől kell tekintenie: *„Én csak Őt tudhatom biztosan!” És Őbenne a Törvényt? És Őbenne a Törvényt.”*

A Törvényhez való viszonyán túl Saulus hitét, emberi viszonyait, valamint személyiségének alakulását is a bizonyosság és biztonság hiánya, valamint elérésük vagy visszaszerzésük vágya határozza meg. Ebben a problémakörben olyan, Saulus egzisztenciáját az eddigieknél is közvetlenebbül érintő kérdésekkel találkozunk, mint hitbeli megerősödéséért folyó küzdelme, személyes kapcsolatai, otthontalansága, a bizalom változása, akaratának érvényesítése majd feladása és etikájának mozzanatai.

A regény alapttechnikája az utalásos és metaforikus kifejezés mód, a szöveg jelentését pedig nagyon leegyszerűsíténnk, ha pusztán a hitbeli megtéréshez vezető út ábrázolásaként értenénk, a hithez való viszony mégis igen gyakran kerül elő nemcsak képi módon, hanem közvetlenül bemutatva. Saulus korábbi meggyőződésének elvesztése persze nem csak hitének elbizonytalanodását jelenti, hanem általános jelentőségű, és ennek fordítottja is igaz: az Úrhoz fordulásaiban sem csak vallásos hite problematizálódik, hanem a létviszonyok eddig és ezután feltárando teljessége. A hit visszanyerésének vágyát tehát a már sokszor említett alapvető tudás- vagy bizonyosságkérdés egyik megfogalmazódásaként kell értenünk.

Azt a tapasztalatunkat, hogy Saulus törvényen, világnézetben, bizonyosságokon és mindenfajta közösségen kívül áll, csak megerősítik *emberi kapcsolatainak* hiányosságai és otthontalansága. A Törvény embereihez nagyon távolságtartóan, bizalmatlanul viszonyul, útjai során kísérőitől is inkább elszakadni, mintsem velük együtt lenni igyekszik. Nővérehez is nagyon ambivalens, megoldatlan kapcsolat fűzi, amit közelség és távolság egyszerre jellemez. Töredékes visszaemlékezésekből kapunk képet Saulus egykori feleségéről és fiáról, akik a személyesség talán egyetlen lehetőségét jelenthették volna, de Saulus mintha az együttlétre is, az emlékezésre is képtelen volna: „*Mégse közöttünk éltél. Se vele. Mellette voltál, és mégse közöttünk.*” Legintenzívebb kapcsolat szállásadójához, Tohuhoz, és annak lányához, Támárhoz fűzi. Ők ketten teszik lehetővé Saulus számára, hogy a hamisság, tisztázatlanság nélküli emberi viszonyokról, ezek létezéséről egyáltalán tapasztalatot szerezhessen, hogy önmagát ehhez mérhesse. Támár az egyedüli, akivel Saulus zavar és homályosság nélküli emberi kapcsolatot létesíthet, autonóm lénye, tisztasága és egyszerűsége felment a megértés megoldhatatlan feladata alól.

„*Akkor már másfél éve laktam Tohunál családtagként, és mégis útrakészen.*” Az állandó válaszkérés, a megválaszolatlan és lezá-

ratlanság érzetét erősíti Saulus *otthontalansága*. Ez a létállapot jellemzi Saulus útját már a történet kezdete óta, a végére pedig sokkal mélyebb tapasztalatként tudatosul benne: „*Akkorra már minden leegyszerűsödött. És az is világos lett, hogy nincs hová hazamennem. Amit én tudtam, arról már nem volt kivel beszélnem a városban.*” Ez a változás a kiközösítettekével teszi egygé Saulus sorsát.

Tohuval ellentétben Saulus nem képes a „körülkerített” otthonosság, az elzárkózás magatartását választani. Ehelyett az éles határhelyzetek, a szemtől-szemben állás jellemzi őt. A Gethsemanetól elválasztó városfalon sétál, „mint az élére parancsolt deszka”. „*Ami nem eléggé éles, még nem eléggé önmaga.*” Így állnak szemben zsidók a rómaiakkal, a poklosok az egészségesekkel, a Törvény az árulókkal, és alapvetően a szembenállás helyzetében képes Saulus is megfogalmazni önmagát. Az egyik, a már elhagyott póluson Rabbi Abjatár, a másikon Támár, vagy más szempontból Istenos áll. A kettő között pedig: „*Mintha két vasnyárs között feküdtem volna, kifeszítve.*”

Az önkéntes kirekesztettség állapotában Saulusnak az újjal, az ismeretlennel, az értékessel való találkozásai alapvetően a *szégyen* közérzetével járnak együtt: tapasztalatai valami mélyebb, az övénel igazabb létlehetőség jeleit juttatják el hozzá. A régi meggyőződés is jelen van még, figyelmeztetőleg, az új viszont még csak homályosan dereng. „*Olyankor vörös az ég a homoktól, mint a szégyen.*” – olvassuk az első oldalon, és aztán még néhányszor, hangsúlyos helyeken.

A történetből a megértéssel küszködő Saulus részvétlen és szereteten alapuló *etikája* is kiolvasható. A regényre jellemző módon részben ez a kérdés is „ismeretelméletivé” válik: addig nem mondhatja ki Saulus, hogy túllépett a gyűlöletet is törvényessé tevő magyarázkodásain, amíg meg nem érti, hogy a valódi szeretet önmaga elvesztésével jár: „*Te féreg, azt hiszed, hogy szerethetsz? Csak utánamész, mint a birka. A szeretet az Úrtól van, és az Úr felé megy. Ő szeret, te üldözöd, és utol akarod érni. Ha Ő nem szeretne, hogyan tudnál te szeretni?*” E megértés előtt Saulus állandóan a bizalom vágya és

csalódása között hánykódik, a szeretet és az ártatlanság élményei pedig egyszerre mindig a szégyen érzetét is felkeltik benne. Fokozatosan adja át magát a választ nem váró bizalomnak és a szeretetnek, de eleinte még maga előtt is megszegyenülve, még elvakultabban tér vissza korábbi eszményeihez. Ebben a vívódásban magára maradva, magával szembesülve vágyakozik oly erősen a részvét után: „... *Én meg birtelen korbáccsal szerettem volna magamra verni. Pedig csak részvétre vágytam, s már a tárgyakéval is megelégedtem volna.*”

Kifejezetten reflexív tehát Saulus viszonya minden tapasztalatához, a tudatos önmegeteremtés útját kívánja bejárni. A szöveg egyik középponti paradoxonja, hogy e tudatosság végül éppen saját akaratának feladásához vezet el: „... *Késő. Más hírségre rendelték. Vagyok, cselekszem, futok, akár a szememet is behunyhatom közben, mindegy. Csak hajnalig bírjam ki, aztán úgyis az történik, amire előkészítettek.*” Ezt kívánja meg a szöveg egész atmoszférája által is előkészített felismerés: a bizonyosság felé vezető utolsó lépés nem lehet az értelemmel kísért fokozatos változás.⁵⁰ „*Egyébként vagy bekövetkezik, vagy nem, itt nincs középút.*” Itt – és ez az, amiről a regény már nem szólhat – az ismeretlennek való önátadásra van szükség: „... *csak akkor értettem meg: hogy előbb le kell törni, csak akkor találkozhatik az árnyékával.*”

⁵⁰ Radnóti Sándor: *Az elmaradt apoteózis*. in: R. S.: *Recrudescunt Vulnera*. Bp., 1991. 129-134.

"On the basis of the title '*Joint problem of interpretation and possibility of narrative in Miklos Meszoly's early novels*' ISTVÁN POSTA gave his study, it is plain that the main course of the study treats that relation which can be found between the diction realised in the novels studied in this work (*Magasiskola, Az atléta halála, Saulus*) and these novels' view of life. It follows that after profound expounding world concept reflected in the novels (shortly: admission of cognition's impossibility), analyses succeed opus by opus. These analyses point out how a diction undermining linear narration and making descriptive power of such narration peripheral achieves the fact that unsophisticated interpretation of ordinary experiences is proving doubtful and instead of that consciousness of uncertainty and divergence of interpretation are becoming manifest."

ISTVÁN POSTA hat seiner Studie den Titel *Das gemeinsame Problem des Verstehens und der Erzählbarkeit in den ersten Romanen von Miklós Mészöly* gegeben. Das wichtigste Thema in der Studie ist die Forschung nach dem Zusammenhang zwischen der Erzählungsweise und der Weltanschauung in den drei Romanen. Nach der ausführlichen Analysierung der Weltanschauung (das Einsehen der Unmöglichkeit der Erkenntnis) sind die einzelnen Analysen der Romane zu lesen. Aus der Studie kommt hervor, wie die den Darstellungskraft der Narration periferisierende Erzählungstechnik erreicht, dass die einseitige Interpretation der alltäglichen Erlebnisse zweifelhaft wird, und an seine Stelle des Bewusstseins der Unsicherheit tritt.

Baráth Katalin

Történelem - könyv

*Történelemszemlélet A holtak enciklopédiája című
Danilo Kiš - műben*

„Ami bennünket illet, nekünk más fogalmunk van a történelemtől. Meztelen igazság, mindenféle cicoma nélkül; az egyes tények alapos kutatása; a többinek agyó; csak semmi kitalálás, még a legapróbb dolgokban sem, csak semmi agyaskodás.”

/RANKE: Az újabb történetírók bírálata^a/

Először is,

hogy a következő egy-két lap betöltse a bármely tanulmány bevezetőjének kötelezően előírt feladatot, most bölcsen és lakonikusan meg kellene fogalmaznom, mi az oka az alatt érkező dolgozat megszületésének, miféle felfedezés aprólékos leírását tartalmazza, és ha némi külsőleges színt is akarnók belelopni, azt is megválaszolnánk, „mit is jelent mindez azok számára, akik gyárakban dolgoznak, és csörgőórára kelnek reggelente”^b. A dolgozat készítése során azonban mély megfontolásra készítetett a Kiš és Borges sugallta feltételezés, miszerint a „történelem egy hatalmas liturgikus szöveg, amelyben az i betűk és a pontok is érnek annyit, mint egy-egy teljes szakasz vagy fejezet, ám egyiknek is, másiknak is meghatározhatatlan és mélyen titkolt a

^a Idézi: RÜSEN, Jörn, *A történelem retorikája*, 40. = *Narratívák 3.*, vál. N. KOVÁCS Tímea, Bp., 1999, 39-50.

^b CURRIE, Mark, *Elbeszélés, politika, történelem*, 24. = *Narratívák 3.*, 19-38.